HİLAMUR AKADEMİ

KAHRAMANIN MİTİK YOLCULUĞU
PROF. DR. FUZULİ BAYAT ARMAĞANI

Editörler:
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ
Dr. Esra ÇAM

KAHRAMANIN MİTİK YOLCULUĞU

PROF. DR. FUZULİ BAYAT ARMAĞANI

EDİTÖRLER

PROF. DR. BİLGEHAN ATSIZ GÖKDAĞ

DR. ESRA ÇAM

KAHRAMANIN MİTİK YOLCULUĞU
PROF. DR. FUZULİ BAYAT ARMAĞANI

Editörler
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ
Dr. Esra ÇAM

Hakemler
Doç. Dr. Seçkin SARPKAYA
Doç. Dr. Erhan SOLMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Nükte Sevim DERDİÇOK
Arş. Gör. Dr. Ali BALCI
Arş. Gör. Dr. Şima DOĞAN BALCI
Arş. Gör. Dr. Orhan BALDANE
Arş. Gör. Dr. Didem Gülçin ERDEM KÖK
Arş. Gör. Dr. Samet DOYKUN
Arş. Gör. Gökçe EMEÇ YÜCESOY
Dr. Mohammad RAZZAGHI
Dr. Avazkhon UMAROV
Uzm. Dicle CİCA
Dr. Esra ÇAM

Genel Yayın Yönetmeni
Hakan Sarı

Kapak Tasarımı & Dizgi
IHLAMUR

1. Basım
IKSY: 139
Ihlamur Akademi: 58
Aralık 2023
ISBN: 978-625-66330-2-5

Baskı ve Cilt
Girişim Ajans Ofset
Sertifika No: 47852

IHLAMUR
Topkapı Mah. Kahalbaşı Sok. No:31/1 Fatih - İstanbul
Tel: +90 535 550 00 05
kitap@ihlamur.com.tr
www.ihlamurkitap.com
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 12669

Ihlamur Akademi, İdeal Kültür Yayıncılık markasıdır.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 5

OTOBİYOGRAFİ 7

PROF. DR. FUZULİ BAYAT'IN BİLİMSEL ÇALIŞMALARI
Çağla ÇAMA 19

KENDİNİ TÜRK KÜLTÜRÜNE, ARAŞTIRMAYA ADAMIŞ BİR BİLİM İNSANI PROF. DR. FUZULİ BAYAT İLE SÖYLEŞİ
Dr. Esra ÇAM, Arş. Gör. Gökçe EMEÇ YÜCESOY 43

HATIRALAR VE KİTAP TANITIMLARI

HEM HOCAM HEM DE ESKİ BİR DOSTUM
Doç. Dr. Ateş AHMEDLİ 53

PROF. DR. FUZULİ BAYAT'IN İKİ KİTABI HAKKINDA
Doç. Dr. Tahir ORUCOV 63

PROF. DR. FUZULİ BAYAT'IN DİNÎ FOLKLOR ARAŞTIRMALARI HAKKINDA
Doç. Dr. Aynur GEZENFER QIZI 77

AKADEMİK MAKALELER

ÇAĞDAŞ HALK BİLİMİNE GENEL BİR BAKIŞ
Prof. Dr. Muhtar KAZIMOĞLU İMANOV 87

YÜZYILDAN YÜZYILA SÜRÜKLENEN AFGAN KADINLARI
Prof. Dr. Neslihan DURAK 97

ÂŞIKNAMELERİN ÂŞIK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI AÇISINDAN ÖNEMİ VE ÂŞIK ALİ ÇATAK'IN ÂŞIKNAME TÜRÜNDEKİ BİR DESTANI
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ 105

DEDE KORKUT ANLATMALARI VE KÖROĞLU ANLATMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ
Prof. Dr. Metin EKİCİ 131

BAĞIMSIZ TÜRK CUMHURİYETLERİNDE ONOMASTİK ALAN VE ULUS İNŞASI
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ 139

KIBRISLI ÂŞIK KENZİ'NİN YETİŞMESİNDE TÜRK HALK KÜLTÜRÜNÜN KATKISI
Prof. Dr. Umay TÜRKEŞ GÜNAY 153

ALEVİLİKTE KALIP DEĞİŞTİRME: RUH GÖÇÜ İNANCI
Prof. Dr. Caner IŞIK 157

UYGUR ATASÖZLERİNE YANSIYAN TOPRAK UNSURU VE ANLAMLARI ÜZERİNE
Prof. Dr. Alimcan İNAYET 181

FOLKLORUN İŞLEVLERİNDEN BİRİ OLARAK EKONOMİ VE İKTİSADÎ FOLKLOR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Prof. Dr. Rezan KARAKAŞ 191

OĞUZ KAĞAN DESTANI'NIN MİTOLOJİK VE KÜLTÜREL KODLARI
Prof. Dr. Ahmet NAHMEDOV 199

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE KAMU VİCDANI
Prof. Dr. Mehmet Naci ÖNAL 217

SHE'RIYATDA G'OYAVIY QARASHLARNING BADIIY TAJJASSUMI
Prof. Dr. Nodira SOATOVA 239

ORTA TOROSLARIN ZİRVESİNDE BİR KUTSAL MEKÂN: BULGAR BOZOĞLAN
Prof. Dr. Selçuk PEKER, Doç. Dr. Haktan KAPLAN 251

TÜRKMEN BAHŞILIK GELENEĞİNDE MERV YOLU VE DESTANCI BAHŞI GURT YAKUP
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN 271

BAHŞI: GÖNÜL GÖZÜYLE BAKAN GÖNÜL SEVDALISI
Prof. Dr. Şomirza TURDİMOV, Türkiye Türkçesine aktaran: Dr. Avazkhon UMAROV 283

KORKUT ATA'DAN AHMET YESEVİ'YE TÜRK KÜLTÜRÜNDE SÜREKLİLİK UNSURLARI
Prof. Dr. Ali YAMAN 289

MUHAMMAD KARİMHOCA'NIN "TÜRKÇE KAİDE" ADLI KİTABI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME
Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV 299

TÜRK KÜLTÜRÜNDE MEZAR GELENEĞİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI
Doç. Dr. Kübra YILDIZ ALTIN 305

ÂŞIK ŞEREF TAŞLIOVA'NIN TASNİF ETTİĞİ HALK HİKÂYELERİNDE DİNÎ UNSURLAR
Doç. Dr. Sagıp ATLI, MSc. Hilal AYBEY 319

ARKAYA BAKMAK TABUSU ÜZERİNE
Doç. Dr. Tuğrul BALABAN 341

"SALUR KAZAN'IN YEDİ BAŞLI EJDERHAYI ÖLDÜRDÜĞÜ BOY"A GÖSTERGEBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM
Doç. Dr. Mehmet Emin BARS 353

TÜRKMEN EFSANELERİNDE ŞEHİR VE KÖY ADLARININ KÖKENİ
Doç. Dr. Şerife Seher EROL ÇALIŞKAN 371

ŞİFA OCAKLARINA BALIKESİR'DEN BİR ÖRNEK: SİYAHLAMA OCAKLARI
Doç. Dr. Satı KUMARTAŞLIOĞLU 385

TEBRİZLİ ÂŞIK SADAKAT GENCELİ VE GENCELİ ÂŞIK OKULU
Doç. Dr. Fazıl ÖZDAMAR 403

VAN-BAHÇESARAY HALK KÜLTÜRÜNDE DOĞUM İLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR
Gülhan AKPINAR KORKMAZ, Dr. Öğretim Üyesi İsmail ABALI 413

ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK DİLİ VE EDEBİYATI MÜZESİNDE BULUNAN TÜRKÇE ESERLER KATALOĞU
Dr. Öğr. Üyesi Çetin YILDIZ 429

"PODACHINING QIZI" ERTAGİDA İNİTSİASİYA MAROSİMİNİNG POETİK TALQİNİ
Dr. Jamila ASQAROVA 489

"TORKISTON" DOSTONI SYUJETIGA DOİR
Arş. Farrux JABBOROV 495

GASPIRALI İSMAİL BEY'İN MISIR ZİYARETİ VE DÜNYA MÜSLÜMANLARI KONGRESİ
Yasemin YILMAZ, Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ 505

SUNUŞ

Elinizdeki kitap, ömrünü halk bilimi araştırmalarına adamış, ilkeli bir akademisyene, Azerbaycan'ın bağımsızlığı için mücadele etmiş bir vatan sevdalısına ve kıymetli bir kültür araştırmacısına takdim edilmek üzere hazırlanmış bir armağan kitaptır. Türk halk biliminin önemli araştırmacılardan Prof. Dr. Fuzuli Bayat, kırk yılı aşkın süredir yaptığı kuramsal yönü güçlü çalışmalarla Türkoloji alanında adından sıklıkla söz ettirmiştir. Kendisinden sonra gelen araştırmacılara yol gösterici misyonuyla alana çok fazla katkı yapan bilim insanlarından biri olmuştur.

Prof. Dr. Fuzuli Bayat, Türk dünyasını bir bütün olarak gören ve çalışmalarını da bu bakış açısıyla gerçekleştiren bir âlimdir. Azerbaycan doğumlu olan Bayat, *"iki devlet bir millet"* ilkesini şiar edinerek Azerbaycan-Türkiye kardeşliğine inanan ve bu uğurda, aksiyon ortaya koyma noktasında çekinmemiş bir aydındır. Prof. Dr. Fuzuli Bayat, yaptığı çalışmalarda Türk kültür evrenine bütüncül bakarak derinlikli analitik yorumlar getirmiştir. Türk halk biliminin neredeyse her sahasında çalışmaları bulunan Bayat; Türk mitolojisi, Türk şamanlığı, Türk destancılık geleneği üzerine çok sayıda kült eserler ortaya koymuştur.

Prof. Dr. Fuzuli Bayat'ın 65 yaşına armağan edilmek üzere hazırlanan bu çalışmanın ilk bölümünde kendisinin kaleme aldığı, fotoğraflarla süslenen otobiyografisinin yanında bibliyografya bilgisi, akademi dünyasından yakın dostlarının paylaşma nezaketi gösterdikleri ortak hatıra yazıları ile kendisiyle yapılmış söyleşi yer almaktadır. Kitabın ikinci bölümü, Türk dünyasından önde gelen Türkoloji araştırmacılarının özgün araştırma makalelerinden oluşmaktadır. Kitap, önemli 39 bilim insanının imzasını taşımaktadır. Bu çalışmalardan 9'u *"Genel Konular"* hakkında; 14'ü *"Türk Halk Edebiyatı"* konusunda; 6'sı *"Gelenek, Görenek ve İnançlar"* konusunda kaleme alınmış olup 29 akademik yazıdan oluşmaktadır.

Türkoloji alanının önemli isimlerini bir araya getiren bu kitapta yer alan yazılar, Prof. Dr. Fuzuli Bayat Hoca'mızın özen ve dikkati ile belirlenmiştir. Bu eserin ortaya çıkmasında gerek yazılarıyla gerekse hakemlik sürecinde destek vererek yanımızda olan değerli bilim insanlarına teşekkürlerimizi sunmayı borç biliriz. Bilim dünyasına katkıları için de Prof. Dr. Fuzuli Bayat Hoca'mıza şükranlarımızı sunar, 65 yaşını kutlayacak olan değerli hocamıza uzun ve sağlıklı bir ömür dileriz.

Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ - Dr. Esra ÇAM

YÜZYILDAN YÜZYILA SÜRÜKLENEN AFGAN KADINLARI

Prof. Dr. Neslihan DURAK

İnönü Üniversitesi
e-posta: neslihan.durak@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0672-5128.

Tarih boyunca Hindistan adıyla anılan geniş bir coğrafyanın kuzey sınırlarını teşkil eden Afganistan, 1747 yılında Peştun aşiretlerinin birleşmesi sonucu kurulmuştur. Bu yüzyıla kadar çeşitli Türk iktidarlarının yönetiminde son derece önemli kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yaparken tarihe adını altın harflerle yazdırmış pek çok lider, âlim ve sanatkârın katkısıyla dünyanın önde gelen merkezlerinden biri olmuştur. Ancak bölgeyi kontrolleri altına almak isteyen Rus ve İngilizlerin politikalarının yansıması olarak bir müddet sonra ülke, iç huzurunu kaybederek etnik ve mezhepsel çatışmaların merkezi haline gelmiştir. Özellikle Emir Abdurrahman Han (1880-1891) döneminde başlatılan Peştunlaştırma politikası kanlı hadiselerle neticelenirken, Afganistan ahalisinin büyük bir kısmının hatıralarında telafisi mümkün olmayan derin yaralara yol açmıştır. Dolayısıyla yüzyıllar boyunca medeniyetler merkezi olarak adeta bir cazibe merkezi olan Afganistan, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren yokluğun, sefaletin, geri kalmışlığın merkezine dönüşmeye başlamıştır. Dış güçlerin de tahrik ve oyunuyla ülkede etnik ve mezhebi kavgaların şiddeti günden güne artarken bu uygulamalara direnen erkekler öldürülmüş, kadınlar ise insanlık dışı muamelelere maruz bırakılmışlardır. Özelde Hazaralar gibi Şii olanlara karşı uygulanan intikam içeren kan dökücü politika, özelde Hazaralara büyük zarar vermişse de genel itibarıyla ülkenin tamamında onarılması güç yaralar açmıştır (Durak, 2021:59-65). İşte bu dönemden itibaren arka arkaya yaşanan bir kısım olumsuz hadiselerin bir sonucu olarak kan, savaş ve sefalet

adeta Afganistan'ın adıyla bütünleşirken bu durum toplumun en zayıf bireyleri olan kadınların da zorlu bir serüvene doğru yol almalarına sebep olmuştur.

Abdurrahman Han'dan sonra iktidara geçen emirler döneminde şiddetin boyutu böylesine yüksek olmasa da büyük ölçüde benzer bir anlayış ülke genelinde kabul görmüştür. Öyle ki kadınlara sosyal ve siyasal hayatın hiçbir alanında yer verilmediği gibi sokağa çıkmalarının yasaklanması dahi tabii bir uygulama olarak benimsenmişti. Ancak yenilikçi ve demokrat bir anlayışla Afganistan emiri olarak başa geçen Emanullah Han (1919-1929), ülkeyi her tür geri kalmışlıktan kurtarmak ve modern bir Afganistan kurmak için büyük bir heyecan ile icraatlarına başlamıştı. Bu arada Gazi Mustafa Kemal'in de hayranı olan Emanullah Han, onun ıslahat ve inkılap çalışmalarını yakından takip ederken Modern Afganistan'ın tesisinde Türkiye Cumhuriyeti Devletini de rol model alarak hayalini kurduğu yeni bir yönetim modelini tesis etmek üzere yola koyulmuştu. Nitekim bu doğrultuda yönetimi ilgilendiren her alanda ıslahat çalışmalarına başlarken Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin kadınlarına vermiş olduğu hak ve yetkileri Afgan kadınlarına da sağlamak için bir kısım yasal düzenlemeler başlatmıştı. Özellikle kadınların kılık kıyafetlerine yönelik Türkiye'deki uygulamalar örnek alınmıştı (Yılmaz, 2010:159). Emanullah Han'ın kadınlara yönelik ıslahatlarına öncülük eden karısı Kraliçe Süreyya, Afganistan'ın ilk bağımsızlık günü kutlamalarında halkın karşısına batılı tarzda bir kıyafet ile çıkarak ülkede önemli bir reforma adım atmıştı. Kutlamaların ardından kadınların baştan aşağı bütün vücutlarını kapatan burkanın kaldırılmasına dair çıkarılan ferman, Afgan ahalisi için son derece radikal bir tutumdu.

Toplanılan her mecliste ülkenin gelişmesi için kadınların eğitim almaları gerektiği konusuna vurgu yapan Emanullah Han, bir yandan Afgan halkının zihnindeki kadın algısını değiştirmeye çalışırken bir yandan da yeni bir kanun çıkarmak suretiyle Masturat adında bir kız okulu açılmasını sağlamıştı. Elli kız öğrenciyle eğitim hayatına başlayan bu okulun öğrenci sayısı kısa sürede artarak sekiz yüz gibi bir sayıya yükselirken arkasından açılan Lise-yi Melaley ve Mekteb-i Sıdıkkan gibi kız çocuklarına meslek edindirmeyi amaçlayan yeni kız okulları pek çok şehirde büyük ilgi görerek yaygınlaşmaya başlamıştı. Bu uygulamaların yanı sıra Türkiye ile de 1 Mart 1921'te yapılan ittifak anlaşmasının 4. maddesi gereğince Afganistan'a Türk öğretmen ve subaylar gönderilirken aynı amaçla Fransa ve Hindistan'dan da eğitimciler ülkeye hizmet etmek üzere davet edilmişti (Özlü, 2012:35vd.). Nitekim Emanullah Han'ın eğitim alanındaki bu yoğun gayretlerinin neticesinde üç yüzün üzerinde okul tesis edilirken kız çocuklarının da içinde yer aldığı elli binin üzerinde öğrenci eğitim görme imkânına kavuşmuştur (Nezami, 2019: 18vd.).

Modern Afganistan'ın siyasal hayatında kadınların da yer alması gerektiğini savunan Emanullah Han'ın bu hususlara yönelik ıslahatlarının ardından 1923 yılındaki Afganistan Meclisine on üç kadın siyasetçi senatör olarak girebilmeyi başarmıştı. Ayrıca medeni kanunda da bir kısım reformlar yapan Emanullah Han, on altı yaşından küçük kız çocuklarının evlendirilmesini, evlendirilen kız çocuklarının rızalarının alınmamasını ve erkeklerin birden fazla kadınla evlenmelerini de yasaklanmıştı. Arka arkaya yaptığı ıslahatları yakından takip eden Gazi Mustafa Kemal Paşa, Afganistan'ın sosyal yapısına vakıf olmalı ki toplumsal alt yapısının böylesine hızlı yeniliklere henüz hazır olmadığı konusunda Emanullah Han'ı uyarmıştı. Buna rağmen ideallerinden vaz geçmek istemeyen Emanullah Han, başarabileceği ümidiyle ülkeyi gerilettiğini düşündüğü her alanda yenilikler yapmaya devam etmiştir. Ancak o, ülkesindeki çoğunluğun geleneksel algısını değiştiremediği gibi istifa etmeye zorlanmıştı. Nitekim daha sonra yapmış olduğu ıslahatların pek çoğuna müdahale edilerek iptali sağlanırken kızlar için onun döneminde ferman ile açılan okullar, yine alınan fermanlarla kapatılmıştır. Bunun yanı sıra kızların saçlarının kestirilmesi gibi batılılaşmayı çağrıştıran eylem ve faaliyetler de tamamen yasaklanırken eğitim görmek üzere Türkiye'ye gönderilen kız öğrencilerin Afganistan'a geri dönmeleri için ferman çıkarılmıştı. Böylece Emanullah Han'ın Afganistan'ın aydınlanma çağına girmesi için attığı adımlar kısa sürede ortadan kaldırılırken ülkenin yönetimini kontrol altında tutan şeyhler için kadınlar, yeniden en önemli fetva konularından biri olmuştur (Hashimi, 2013:33).

Afganistan'ın siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan Zahirşah (1933-1973) toplumun geleneksel bakış açısına yakından vakıf olduğu için özellikle iktidarının ilk yıllarında kadınlara dair ıslahatlar yaparken kendi ikbal ve istikbali için yavaş ve temkinli hareket etmeyi tercih etmişti. Başlangıçta daha çok toplumun üst tabakasına mensup kadınlarına bir kısım imtiyazlar verilmesinin yanı sıra yine çoğunluğunu bu kadınların teşkil ettiği bir zümreye örtülü olmaları kaydıyla eğitim görmelerine imkân sağlanmıştı. İktidarının ilerleyen yıllarında daha önce kapatılmış olan Masturat, Andarabi, Zarguna ve Melaley gibi okullar yeniden açılırken toplumun diğer kesimlerine mensup kız çocuklarının da yine örtünmeleri kaydıyla okula gitmelerine izin verilmişti. 1947 yılından sonra üniversitelerin de açılmasına izin verilmiş kız ve erkek öğrencilerin aynı ortamda eğitim görmelerine müsaade edilmiştir (Noori,2013:82). 1965 yılından sonra ise kadınların eğitim hakkına kavuşmalarının bir neticesi olarak seçme ve seçilme hakkı verilmiş, sınırlı sayıda da olsa siyasette ve kamu kuruluşlarında da bir kısım görevlerde yer almalarına izin verilmiştir.

Afgan Emiri Muhammed Davud Han (1973-1978) döneminde ise yapılan genel ıslahatların bir neticesi olarak cinsiyet ayırt etmeden toplumun bütün fertlerine eşit hakların verilmesi yönünde mecliste bir kısım yeni reformlar yapılmıştı. Bu düzenlemelere bağlı olarak kız çocukları ve kadınlar eğitimde eşit haklara kavuşurken, ülkenin çeşitli şehirlerinde açılan okullarda eğitim görme hakkına yeniden erişmişlerdir. Davut Han döneminde kız çocukları arasındaki okuryazar sayısında gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Söz konusu dönemde özellikle üst sınıfa mensup ailelerin kızlarının resmi kurumlarda görev almaya başladıkları görülürken, Afganistan'ın Bağımsızlık Günü kutlamalarına kadınların burkasız katılmalarını bizzat Afgan yönetimi istemiştir (Javid, 1381:89).

Muhammed Davud Han hükümetini deviren Afganistan Demokratik Cumhuriyeti (1978-1987) ve Afganistan Cumhuriyeti (1987-1992) dönemlerinde ise Sovyetler Birliği'nin tesiriyle kadınlar için o güne kadar Afganistan'da eşi görülmemiş haklar sunulmuştur. 1978'de Nur Muhammed Terakki hükümeti döneminde Afgan Kadın Konseyi kurularak kadınların haklarını elde etmeleri için örgütlenmelerine müsaade edilmişti. 1989 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren bu konseyin hemen hemen her ilde ofisi ve yüz elli bin civarında üyesi bulunmakta olup okuma yazma öğretiminden çeşitli meslek dallarına kadar pek çok alanda bir eğitim politikası yürütmüştü. Ancak bu dönemde de başı açık eğitimin kız çocuklarına zorunlu olması gibi uygulamalar, muhafazakâr kesimin tepkisine yol açmıştı. Bu arada da dağılma sürecine giren SSCB'nin kendi iç meseleleriyle uğraşmasından dolayı Afganistan'a yardımların kesilmesiyle Muhammed Necibullah hükümeti 1992'de devrilirken yerine farklı grupların bir araya gelmesiyle oluşan Mücahitler iktidarı ele geçirmiştir.

El koydukları bu yeni devlete Afganistan İslam Devleti adını veren Mücahitler, bir yandan kendi aralarında yaşadıkları iktidar mücadelesiyle boğuşurken, bir yandan da kadınlara yönelik yasaklar iktidarlarının en önemli konusu olmuştur. Nitekim bunların başlattığı yasakları kısa bir süre sonra Taliban yönetimi tamamlayacaktır. 1996 yılında Afganistan yönetimini ele geçiren Taliban, mücahitlerden pek çok gurupla birlikte kendisine genç taraftarlar bularak kısa sürede bölgede büyük bir güce dönüşürken, Afganistan'ın geri kalmışlık serüveni de içinden çıkılamaz bir hal alacaktır. ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan gibi devletlerin gücünü arkasına alarak Afganistan İslam Emirliği adı altında yeni bir iktidar tesis eden Taliban, görünüşte İslami şeriat yönetimini hedeflediği için ilk olarak Kabil radyosunun adını Radyo Şeriat olarak değiştirirken buradan halkın uyması gereken kural ve yasaklar yayınlanmaya başlamıştı. Kısa bir süre sonra siyasi ve sosyal alanlarda pek çok yasağın getirildiği bir kararname yayımladı. Genel olarak halkın müzik dinlemesi, televizyon, video

ve film izlemesi, sinemaya gidilmesi, sakalın kısaltılması veya kesilmesi, alkol alım satımı, sarhoşluk veren ürünlerin kullanılması, uçurtma satışı ve uçurulması, yollara, arabalara, evlere resim asmak, zorunlu durumlar dışında fotoğraf çektirmek gibi sayısız yasak getirilmişti. Önceki dönemlerden çok daha katı kurallarla kuşatılan kadınların ise yukarıdaki bir kısım yasaklarla birlikte burka giymeden dışarı çıkmaları, topuklu ayakkabı giymeleri, yanlarında erkek akrabaları olmadan dışarı çıkmaları, çalışmaları, hamama, düğünlere gitmeleri, dans etmeleri, yüksek sesle şarkı söylenmesi, erkek terziye gitmeleri ve on yaş üzeri kız çocuklarının okula gitmeleri yasaklanmıştı. Ayrıca arabalarda arka koltuğu gösteren aynaların sökülmesi emredilmişti. Yine erkek doktora gitmek, içinde erkeğin bulunduğu bir ekibe ameliyat olmak kadın doktorların erkek hastalara müdahale etmeleri, evlerdeki kadınların dışarıyı görmemeleri ve dışarıdan görünmemeleri için evlerinin camlarının siyahla boyanması Taliban'ın emir ve yasaklarından bazılarıydı (Resmi Ceride, 1997: 796 No'lu ferman).

Taliban'ın emrettiği tarzda örtünmeyi reddeden kadınlar, kâfir olarak ilan edilirken yasaklara uymayanlar insanlık dışı istismarlara maruz kalmışlardır. Taliban'ın özellikle çocuk ve kadın haklarına yönelik insanlık dışı uygulamaları hem ülke içinde hem de uluslararası platformlarda büyük tepkilere yol açsa da onlar 2001 yılına kadar iktidarda kalmayı başararak kendi şeriatlarına göre yönetim sergilemişlerdi. Bütün dünya Taliban'ın özellikle de kadınlara yönelik çağ dışı uygulamalarına tepki gösterse de Taliban, Afgan kadınlarının Afganistan İslam Emirliğinin sağlamış olduğu güvende yaşadığını, onların hak ve hukukuna şeriatın hükmettiği şekilde riayet ettiklerini, aksine kınayan ülkelerdeki kadınların ahlaki çöküş içerisinde olduğunu savunmaktaydı. Bu dönemde de iktidarın en önemli meselesi eğitim olduğundan altmış üç okul kapatılırken iki yüz elli bin civarında çocuk eğitimden mahrum bırakılmış, bunlardan yüz binin üzerindekini kızlar teşkil etmiştir. Yine aynı yasakların üniversitelere yansıması da tabii olarak vahim bir tabloya yol açmıştır. Sadece Kabil Üniversitesinde eğitim hakkına son verilen öğrenci sayısı on bin civarında olup bunların da yaklaşık %40'ını kız öğrenciler teşkil etmiştir (Raşid, 2001:181vd.).

11 Eylül 2001'de gerçekleşen saldırıyı müteakiben ABD tarafından Taliban'ın Usame bin Ladin'i desteklediğine vurgu yapılarak onların bölgedeki görevi sonlandırılmış ve yerine Afganistan İslam Cumhuriyeti kurularak başına da Hamid Karzai getirilmiştir. Bu süreçte Afganistan'ın yeniden imarı ve inşasına yönelik bir dizi toplantı ve çözüm önerileri gerçekleştirilirken kadınların kaybettikleri haklarını kazanmalarına yönelik de yeni adımlar atılmıştır. 2004 yılında alınan Anayasa kararıyla kadınların meclise girebilmeleri için %27 oranında kadınlar lehine bir kota koyulurken yerel ve adli makamlar-

da da görevler verilmiştir. Nitekim 2005 yılında yürürlüğe giren kanun ile kadınlara eğitimden sanata kadar her alanda eşit haklar verilirken kadınların çalışma ve sosyal hayatın içinde olmaları yönünde düzenlemeler yapılmıştı. Afganistan İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 22. ve 24. maddeler gereğince yapılan bu yeni düzenlemelerle ülkenin her bölgesinden kız çocukları eğitim almak üzere hızla okullara kaydolurken kadınlarla ilgili faaliyetler yürütmek üzere çok sayıda teşkilatlar kurulmuştur. Ayrıca ülke dışında faaliyet gösteren kadın teşkilatlarının da önemli bir kısmı Afganistan'a dönerek kadınların ve dolayısıyla Afganistan'ın kalkınması için bir kısım çalışmalar başlatmışlardır. Ancak kız çocukları ve kadınlara dair her ne kadar ıslahat yapılırsa yapılsın toplumun bilinçaltına yerleşmiş olan algıyı bir anda değiştirebilmek veya hızla dönüştürmenin kolay olmadığı görülmüştür. Toplumun bir kesiti yapılan bu yasal düzenlemeler çerçevesinde hareket ederek kadınlara dair yenileşme hareketlerini benimsemişlerse de büyük kesimi geleneksel bir hale dönüşen kadın algısından çıkamamıştır. Yapılan resmî düzenlemelere rağmen evlenecekleri erkekleri tercih etme şansına sahip olamayan kızlar nikâhsız ve çok eşli evliliklere maruz kalmaya devam etmişlerdir. Her ne kadar yasal düzenlemeler yapılsa da kız çocuklarının %60'ının on altı yaşından daha küçükken ve büyük çoğunluğunun da zorla evlendirildiği görülmektedir (AIHRC ve UNİSEF raporları).

Esasen söz konusu dönemde Afganistan, modern dünyada yer alabilmek için son derece önemli bir fırsat yakalamıştı. Ancak yirmi yıllık bu süreçte Afgan yöneticileri bireysel menfaatlerini devlet menfaatinin üzerinde tuttukları için her konuda olduğu gibi kadınların toplumsal statüsünün üste çıkmasını sağlayamadıkları gibi iktidarlarını da yeniden Taliban'a kaptırmışlardır.

15 Ağustos 2021'de askeri güç kullanarak ülkede yeniden otoritesini tesis eden Taliban, bu dönemde de siyasi ve sosyal düzenin tesisinde şeriat kanunlarına göre hareket edeceğini ifade etmişti. Ancak Afgan halkı, Taliban'ın yönetim anlayışının dini temelli olmasından ziyade adeta kendi anlayışında geliştirdiği bir uygulama olduğunu yirmi yıl önce tecrübe etmişti. Bu sebeple Taliban'ın iktidarı ele geçirmesi Peştunlar dışındaki ahalinin tamamında tabii olarak büyük bir endişeye yol açarken kız çocukları ve kadınlar için bu duygu daha da yüksek seviyeye ulaşmıştır. Örgüt yaptığı açıklamalarda şeriat kuralları çerçevesinde kadınlara hakların verileceğini belirtirken çalışmalarına, eğitim görmelerine, toplumda aktif olarak görev almalarına dair izin verileceğini beyan etmişti. Ancak Birleşmiş Milletlerin, bağımsız kuruluşların raporlarında kız çocukları ve kadınların tıpkı yirmi yıl önce maruz kaldıkları insanlık dışı muamelelere bu dönemde de aynı şekilde maruz kaldıkları yer almaktadır.

Günden güne açlık, sefalet, yokluk ve cehaletin hat safhaya ulaştığı Afganistan'da bugün Taliban'ın şeriat kanunları adı altında kadınlara dair yasakları neredeyse önceki dönemdekilerle hemen hemen aynıdır. Kadınların herhangi bir kamu görevinde veya siyasi bir platformda görev almaları, erkek yakınları yanlarında olmadan serbestçe dolaşmaları, burka giymeden dışarı çıkmaları, ilkokuldan sonra eğitim almaları, sivil toplum örgütlerinde çalışmaları, park, spor salonları, hamam ve yüzme havuzları gibi sosyal tesislere gitmeleri gibi pek çok şey yine yasaklanmıştır. Yasaklara uymayanların tıpkı önceki dönemde olduğu gibi hapis, her tür işkence ve insanlık dışı muameleyle cezaya maruz bırakıldığı görülmektedir (İsmetullahi,1378:142, 144; Mili,1373:207).

Sonuç olarak hiç şüphesiz ki toplumların, devletlerin gelişmişlik seviyesi kadınların sosyal hayat içerisindeki rolü ve önemi ile doğru orantılıdır. Bu ahengi yakalayanların daha güçlü ve sağlam adımlarla teşkilatlandığının en iyi örneklerini Türk devletleri sergilemiştir. İlk kurulan Türk devletlerinden Türkiye Cumhuriyeti Devletine kadar bütün Türk devletlerinde kadın ve analık unsuru adeta kutsal addedilirken sosyal hayatın içinde olduğu gibi siyasi ve askeri alanlarda da karar alıcı olarak değer görmüştür. Bu sebepledir ki içinde bulunduğu çağın, coğrafyanın her daim güçlü teşkilatına sahip olan Türk devletlerinin temel felsefesinde erkek devleti, kadın vatanı, millet ise onun çocuklarını temsil etmektedir. Binlerce yıllık devlet geleneğince bilinir ki bu unsurlardan biri dışarıda bırakılırsa pek çok problem de beraberinde gelir. Esasen coğrafyası, jeopolitik/jeostratejik konumu, yer altı ve yer üstü kaynaklarının bolluğu, tarihin en erken devirlerinden itibaren getirdiği manevi mirası ne olursa olsun eğer milletin bütünlüğü, devletin birliği algısı bir toplumda bozulmuşsa onu yeniden toparlamanın ne kadar zor olduğunun göstergesidir; Afganistan, XIX. yüzyılda bir yandan İngilizlerin bir yandan da Rusların bölgede uyguladıkları politikalarla milli birlik ve beraberlik, müstakil bir devlet olma bilincini kaybeden Afganistan, sonraki yüzyılda da benzer şekilde dış güçlerin empoze ettiği bir yönetim anlayışıyla öncelikle etnik ve mezhepsel farklılıklarının kavgasını vererek mütemadiyen kendi içindeki potansiyelini günden güne tüketmiştir. Bu yaşananların yanında Taliban'ın da adeta kendi tasarımı olan *"şeriata"* dayandırılan cinsiyetçi bir yönetim anlayışı kadınları sosyal ve siyasi hayatın içinden koparırken beraberinde pek çok problemin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bütün bu uygulamalara dini yorumlarda eklenince Afganistan toplumunda kadın tamamen din ile izah edilir hale gelmiştir (Javid,1381: s. 215). İşte bütün bu yaklaşımlar günümüzde geri kalmışlıkta, çocuk ölüm oranında, yokluk ve sefalette Afganistan'ı dünya sıralamasında ön sıralara çıkaran maalesef bu bakış açısıdır.

Kaynaklar

DURAK, N. (2021). *Hazaralar.* İstanbul: Selenge Yayınevi.

İSMETULLAHİ, M.H. (1378). *Cereyan-e Porşetabe Taliban.* Tahran.

JAVİD, D. M. (1381) *Zan dar Tarihi Afganistan.* Kabil.

MİLİ, W. (1373). *Afganistan, Taleban va Siyasetha-ye Jahani*. (Çev.: Abdul Gaffar Mohakkek), Tahran.

NEZAMİ, F. (2019). *Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset: Kamusal ve Özel Alan Ayrımında Afganistan'da Kadın*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZLÜ, H. (2012). "Türk-Afgan Dostluk İşbirliği Anlaşması Kapsamında Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan İlişkilerine Bakış". Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 3(8), 31-46.

RAŞİD; A. (2001). *Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*. Agora Kitaplığı Yayınevi.

RESMî CERİDE. (1997). 796 No'lu Ferman, Kabil, Adalet Bakanlığı.

YILMAZ, A. (2010). "Amanullah Han'ın Islahatları ve Atatürk". SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 0(21), 155-165.

İHLAMUR AKADEMİ

Prof. Dr. Fuzuli Bayat'ın 65 yaşına armağan edilmek üzere hazırlanan bu çalışmanın ilk bölümünde kendisinin kaleme aldığı, fotoğraflarla süslenen otobiyografisinin yanında bibliyografya bilgisi, akademi dünyasından yakın dostlarının paylaşma nezaketi gösterdikleri ortak hatıra yazıları ile kendisiyle yapılmış söyleşi yer almaktadır. Kitabın ikinci bölümü, Türk dünyasından önde gelen Türkoloji araştırmacılarının özgün araştırma makalelerinden oluşmaktadır. Kitap, önemli 39 bilim insanının imzasını taşımaktadır. Bu çalışmalardan 8 tanesi, "Genel Konular" hakkında; 14 tanesi "Türk Halk Edebiyatı" konusunda; 6 tanesi "Gelenek, Görenek ve İnançlar" konusunda kaleme alınmış olup 29 akademik yazıdan müteşekkildir.

Türkoloji alanının önemli isimlerini bir araya getiren bu kitapta yer alan yazılar, Prof. Dr. Fuzuli Bayat Hocamızın özen ve dikkati ile belirlenmiştir. Bu eserin ortaya çıkmasında gerek yazılarıyla gerekse hakemlik sürecinde destek vererek yanımızda olan değerli bilim insanlarına teşekkürlerimizi sunmayı borç biliriz. Bilim dünyasına katkıları için de Prof. Dr. Fuzuli Bayat Hocamıza şükranlarımızı sunar, 65 yaşını kutlayacak olan değerli hocamıza uzun ve sağlıklı bir ömür dileriz.

İHLAMUR®
ihlamur.com.tr

9 786256 633025